

vývoji lidstva, které se však nestává jeho subjektem, nýbrž naopak využívá daného rozvoje jako prostředku nových možností.

O *vztahu sociologie a lingvistiky* na základě rozboru díla Ferdinanda de Saussure *Cours de linguistique generale* pojednává poutavý příspěvek G. V. Ramišviliho. Zdůrazňuje zde sociální původ a sociální význam jazyka. Z tohoto hlediska je analyzovaný fenomén nově interpretován především jako princip imanentní a vazební.

*Národnostní vztahy v sociální struktuře výrobního kolektivu* analyzují A. Š. Vačejšvili a E. S. Memabdišvili. Podkladem jejich statě je materiál získaný dotazníkovým šetřením v průmyslovém závodě, který zaměstnává příslušníky jedenácti národností. Z dotazovaných osob má 70 % vztahy k osobám jiných národností. Při srovnání četnosti těchto internacionálních vztahů se vztahy intranacionálními se druhé vztahy jeví jako četnější. Dotazníkové šetření přineslo řadu dalších zajímavých výsledků, například že meziosobní vztahy mezi zaměstnanci venkovského původu jsou méně intenzivní než vztahy mezi zaměstnanci pocházejícími z města.

Poslední je příspěvek Z. E. Gelekva *Působení automatizace na strukturu průmyslového proletariátu v USA*. Moderní vědeckotechnický pokrok a automatizace ovlivňují evidentně složení proletariátu v USA a v jiných zemích rozvinutého kapitálu. Zvláštní pozornost je věnována vlivu automatizace na profesionální úroveň pracovníků a problémům, které v tomto směru pro dělníky vyvstávají (kvalifikace, specifické trendy).

Sborník prací gruzínských vědců prakticky seznamuje s rozsahem a úrovní sociálního výzkumu (sociologického i sociálně psychologického). Pozoruhodné jsou snahy o kontinuální rozvíjení tradičních přístupů a pojetí (Usnadze). Vzhledem k tomu, že jde o sborník polytematický, věříme, že mnozí zájemci z řad sociálních psychologů, sociologů i sociálních pedagogů zde najdou podnětné údaje využitelné pro vlastní teoretickou a praktickou aktivitu.

Marcela Musilová - Jiří V. Musil

**Hans Löwe: Einführung in die Lernpsychologie des Erwachsenenalters (Úvod do psychologie učení se v dospělém věku)**

Berlin, Deutscher Verlag der Wissenschaften 1971, 312 s.

Většina dosavadních vědeckých prací zabývajících se psychologií učení se soustřeďuje výhradně na proces učení u dětí a mládeže a vytváří tak dojem, jakoby dospělostí končilo období vzdělávání a dosažený stav byl neměnný. Toto pojetí je neudržitelné zvláště v současnosti, kdy nejen dochází k prodlužování lidského života, ale kdy stále změny ve vědě a nové objevy praxe vyvolávají nutnost stále obnovovat a udržovat jednou získané vědomosti. Zvláště se tak rozšiřují úkoly vzdělávání dospělých a dokonce i stárnoucích lidí

v socialistických zemích, neboť i těm musí společnost poskytnout možnost zapojení se do produktivní práce a pomoci jim nalézt tvůrčí uspokojení. Přestože k progresivnímu stárnutí obyvatelstva dochází ve všech průmyslově vyspělých zemích, je příznačné, že jedna z prvních obsáhlých a vědecké poznatky sumarizujících prací o tomto problému nebyla vydána na Západě, ale v Německé demokratické republice, kde je nejen vysoké procento starých lidí v populaci, ale kde je na vysoké úrovni i péče o tuto sociální skupinu a celospolečenský zájem řešit její problematiku.

Autorem knihy *Einführung in die Lernpsychologie des Erwachsenenalters* je psycholog Hans Löwe, vědecký pracovník Institutu pro psychologii při Universitě Karla Marxe v Lipsku. Jeho obsáhlá práce, která byla poprvé vydána v Deutscher Verlag der Wissenschaften v Berlíně v r. 1969 a od té doby již vyšla v druhém vydání, překračuje běžné, úzce psychologické práce svým spojením psychologického a sociologického přístupu k problematice a vhodnou integrací teoretických i empirických poznatků. V zásadě je to kniha polemická. Autor v ní vyvrací řadu dosud ve vědě tradovaných poznatků o poklesu inteligence a schopnosti učit se v pozdní dospělosti a ve stáří i teorii o úzce biologicky determinovaných fázích života. Na podkladě dialekticko-materialistického pojetí zdůrazňuje autor chápání osobnosti člověka v celistvosti a v souvislosti s vlivem ekonomickosociálních podmínek, které podmiňují a motivují duševní procesy lidí i jejich psychický výkon ve stáří.

Práce je rozdělena do pěti částí, z nichž první pojednává o všeobecných otázkách psychologie učení se a zdůrazňuje sociologické aspekty vzdělávání dospělých v socialistickém státě.

Druhý díl je jakýmsi průřezem současných teorií o učení se a zároveň i částečnou polemikou. Kritická analýza těchto teorií je však autorem pouze stručně naznačena. Obsáhleji je rozpracována jen kritika těch západních teorií, které se zabývají aktivitou subjektu a motivací učení.

Nejobsáhlejší a nejvýznamnější třetí díl pojednává o speciálních otázkách učení se v dospělosti a ve stáří. Autor v něm seznamuje čtenáře i s metodami a výsledky vlastního obsáhlého šetření, které prováděl výzkumný tým pracující při psychologickém institutu v Lipsku. Čtvrtý a pátý díl je věnován významu dílčího programování učení se v dospělosti. Jsou zde zařazeny i praktické návrhy na zlepšení tradičních způsobů vyučování dospělých a zvláště na podkladě dialekticko-materialistického učení je zdůrazněn význam motivace pro úspěšné učení se dospělých.

Pro nás nejvýznamnější je zvláště třetí díl, který pojednává o fyzických a psychických schopnostech v pozdní dospělosti a stáří a o aktivitě a motivaci učení se v tomto věku. Hans Löwe zde především rozebírá různé jednostranně biologicky orientované teorie západních psychologů a sociálních psychologů (z nichž na prvním místě jmenuje Charlottu Bühlerovou a její školu), které postulují zá-

vislost psychiky člověka především na věku, v němž se nachází, a které rozdělují život člověka do několika relativně neměnných fází s kulminačním bodem či kulminačním stadiem a pak regresí inteligence i výkonu. Za základní představitele tohoto jednodimenzionálního deterministického modelu považuje především starší práce Ch. Bühlerové, Ed. Spranger, K. F. Riegela, W. Sterna i Hofstättera (v starších pracích). Všichni tito autoři chápou život člověka jako dynamickou pyramidu se vzestupem a stejně příkrým sestupem a za základní determinantu považují věk. H. Löwe odmítá a vyvrací i pozdější méně deterministické teorie R. Guardiniho (1959) a H. Künkela (1941) a práce Ch. Bühlerové a H. Thomaeho z konce padesátých let, které si sice již všimají i některých sociálních a sociálně psychologických faktorů v životě člověka, ale přesto hájí koncepci relativně stabilních fází i věkem podmíněných krizí (např. vymezení dospělosti jako fáze mezi dvěma základními krizemi, krizí přijetí role a krizí její ztráty). Hans Löwe dokazuje, že vědecké je jedině pojetí zdůrazňující podmíněnost duševních procesů způsobem výroby, ekonomickou situací a z ní vyplývajících sociálních vztahů. V obsáhlém souboru dokazuje dále, že věkové determinanty jsou jen relativní, ovlivnitelné a že neexistují žádné duševní a fyzické výkony a způsoby chování závislé pouze na věku. Tvůrčím způsobem spojuje gerontologii se sociologií mládeže „jako sociologií specifické věkové skupiny“ a dokazuje, že poznatky například o vlivu vrstevnické skupiny na postoje a výkon jednotlivce u mladých lidí (jak to např. prokázal empirický výzkum iniciovaný sovětským autorem Kossakowským) jsou platné i pro skupiny starých a stárnoucích lidí. Autor se kloní k názoru U. Köhlera, E. Harkeho a zvláště E. Bergia, že „psychologické zvláštnosti, výkon, inteligence a schopnost učit se nejsou odvoditelné jen z věku, nejsou konstantní, ale jsou změnitelné, úzce závislé na životních podmínkách člověka, na společenských požadavcích na něj kladených a na řadě dalších změnitelných a společensky ovlivnitelných faktorů“. Proto odmítá periodické dělení lidského života i psychologické činnosti a výkonu v dospělosti a stáří a uvádí, že fyzický a psychologický stav člověka nemusí odpovídat ani kalendářnímu ani biologickému věku. Přestože v zásadě souhlasíme s tímto tvrzením, chtěli bychom zde připomenout, že řada prací našich vědeckých pracovníků zabývajících se touto problematikou (například tým pracujících v ÚSVMaVP v Praze pod vedením prof. F. Kahudy) prokazuje v psychologii nosnost kategorie mentálního času, měřicího změny jemu odpovídajícího materiálního substrátu, jímž je psychická — potencionální — energie člověka.

V kapitole o fyzické výkonnosti a stáří dokazuje H. Löwe na základě rozboru biologických a medicínských poznatků, že stárnutí není jen regresí, ale že i ve stáří dochází k některým pozitivním změnám v organismu a zvláště v nervových buňkách. Opětně zdůrazňuje, že řada somatických potíží, např. kli-

makterium, je determinovaná i sociálně a násobena společenským vědomím, předsudky, očekáváním určité krize a negativním image stáří. Analogicky dedukuje i krize tzv. pozdního stáří a penzionování. Hans Löwe zvláště polemizuje s autory hájícími úzkou závislost inteligence a psychologického výkonu na věku člověka v dospělosti a odmítá z tohoto pojetí vyplývající hypotézy o kulminaci psychologických výkonů a lidské inteligence v první polovině života. Dokazuje, že všechny tyto tzv. „Adoleszenz-Maximum-Hypothesen“ (Hypotézy o maximu psychologického výkonu v adolescenci) jsou odvozovány z výsledků různých psychologických testů, které již svým charakterem preferují mladé lidi, protože jsou převážně sestaveny na podkladě školních znalostí, a tím „handicapují“ probanty staršího věku. U starších lidí, zkoušených a testovaných těmito psychologickými testy, nedosahuje se takového úspěchu, jako u lidí mladších, jejichž průměrný výkon navíc zvyšuje i určitý zvyk této nové generace na testování, způsob školního vyučování orientovaný na „achievement“ a celoskupinové milieu. K tomuto tvrzení chceme podotknout, že i když souhlasíme s autorem, že biologická determinace není jediná, je v určitých případech (jako je například temperament, duševní schopnosti ovlivněné sklerózou) přece jen podstatná. Jevy, které z tohoto biologického faktoru vyplývají, dají se sice ovlivňovat, ale ne zcela vyloučit. Domníváme se, že biologická závislost je proto podstatná i v socialistických zemích.

Ve výzkumu, který H. Löwe prováděl dva roky na posluchačích dálkového studia v Lipsku, zjistil, že v dospělosti a ve stáří neklesá schopnost člověka učit se, přijímat nové poznatky, je-li zde dostatečná motivace. Zjistil, že se pouze mění faktory motivace a že dochází k přestrukturování v schopnosti učit se. Na rozdíl od dosavadních teorií autor zdůrazňuje schopnost starších lidí velmi účinně kompenzovat pokles některých schopností (např. rychlost vyrovnává starší člověk větší zručností a přesností, paměť globálním chápáním poznatků a jejich zařazováním apod.), vyšší schopnost koncentrace na práci a syntetizaci poznatků, vyšší vědomí odpovědnosti a nalezení hlubšího smyslu činnosti. Celkově dochází k závěru, že do padesáti let je člověk schopen naučit se vše stejně tak, jako člověk mladší, a že obtíže při učení starších lidí a jejich rigidita je menší, než se obvykle předpokládá. Vliv věku na psychiku je menší než na motoriku a psychologické rozdíly mezi dospělými jedné a téže věkové skupiny jsou větší, než rozdíly ve výkonu mezi věkovými skupinami jako celky. Proto i závěry na podkladě výsledků dosavadních západních psychologických testů jsou jednostranné a přispívají k prohlubování intergeneračních předsudků.

Pro socialistickou společnost vyplývá z těchto výsledků možnost prodloužit vhodnou úpravou životních podmínek a vhodnou motivací práce schopnost a společenskou zainteresovanost starého člověka

Nina Matulová